

BARANJA KROZ POVIJEST

Znanstveni skup
s međunarodnim sudjelovanjem

PROGRAM SKUPA I SAŽECI IZLAGANJA

Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem

Baranja kroz povijest

Program skupa i sažeci izlaganja

Znanstveni odbor skupa:

dr. sc. Stanko Andrić (Slavonski Brod)

dr. sc. Denis Njari (Osijek)

dr. sc. Luka Pejić (Osijek)

dr. sc. Domagoj Tomas (Osijek)

dr. sc. Anđelko Vlašić (Osijek)

dr. sc. Milan Vrbanus (Slavonski Brod)

dr. sc. Dinko Župan (Slavonski Brod)

Organizacijski odbor skupa:

Stanko Andrić

Eldina Lovaš

Luka Pejić

Anđelko Vlašić

Dinko Župan (tajnik skupa)

Održavanje znanstvenog skupa potpomogla je
Turistička zajednica Osječko-baranjske županije.

*Petnaesti godišnji znanstveni skup
Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje*

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U OSIJEKU
i
HRVATSKI INSTITUT ZA POVIJEST
PODRUŽNICA ZA POVIJEST SLAVONIJE, SRIJEMA I BARANJE

u suradnji s
MUZEJEM SLAVONIJE, OSIJEK
organiziraju

Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem

Baranja kroz povijest

(Muzej Slavonije, Osijek 17.-18. rujna 2020.)

muzej
slavonije
OSIJEK

Hrvatska historiografija nije se dosad u većoj mjeri bavila baranjskim povijesnim temama i pitanjima. Ovim skupom želimo potaknuti sustavnije zanimanje za povijest toga tradicionalno multietničkog prostora uz Dunav i u južnoj zoni središnje Panonske nizine. Povod održavanju znanstvenog skupa jest 100. obljetnica Trianonskog ugovora kojim je, u sklopu utvrđivanja granica samostalne Kraljevine Mađarske, povijesna regija i dotadašnja županija Baranja podijeljena na veći sjeverni i manji južni (jugoistočni) dio. Južni dio, smješten u kutu koji tvori sutok Drave s Dunavom, s glavnim središtima u Dardi i Pélmonostoru ili Monoštoru (od 1922. Beli Manastir), pripao je tada Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnijoj Jugoslaviji. U obnovljenom političkom okviru Jugoslavije nakon Drugoga svjetskog rata, jugoistočna Baranja postala je sastavnim dijelom Hrvatske kao jugoslavenske federalne jedinice te od tada zajedno sa Slavonijom tvori cjelinu slavonsko-baranjske makroregije na istoku Hrvatske.

Skup „Baranja kroz povijest“ okupio je kompetentne izlagače iz Hrvatske, Mađarske i Srbije koji će u svojim referatima, a zatim i u radovima u zborniku skupa, obraditi raznorodne aspekte i slojeve povijesti u prvom redu hrvatskog dijela Baranje, i to ne samo u posljednjih stotinjak godina, nego u ukupnom rasponu dokumentirane povijesti od starog vijeka do najnovijeg vremena: demografske, političke, upravne, gospodarske, kulturne, crkvene i socijalne povijesti. Skup ima interdisciplinarni karakter, što je osobito izraženo u izlaganjima koja pokrivaju teme iz arheologije i muzeologije.

Skup se prvotno trebao održati od 21. do 23. svibnja 2020. na Filozofskom fakultetu u Osijeku, ali je zbog nepovoljnih epidemioloških prilika odgođen za rujan 2020. godine. U programsku knjižicu uvrstili smo sažetke svih izlaganja prema prvotnom programu za svibanj, kako bi kolege koji nisu u mogućnosti sudjelovati na rujanskom skupu svoje radove mogli poslati za zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem *Baranja kroz povijest*.

PROGRAM SKUPA

(**Napomena:** svaki izlagač ima na raspolaganju 15 minuta.)

Četvrtak, 17. rujna 2020.

(Muzej Slavonije, Trg Svetog Trojstva 6, Osijek)

9.30 – 10.00 Otvaranje skupa

10.00 – 11.00 **Prva sekcija – Baranja od Prvog svjetskog rata do Trianona**

Lucija **Balikić** (Budimpešta)

„Baranja i Baranji u političkom jeziku britanskih i francuskih intelektualaca tijekom Prvog svjetskog rata“

Branislav **Miličić** (Osijek)

„Dva ugovora – jedan problem (Baranja između Saint Germaina i Trianona – monetarna rješenja)“

Sergej **Filipović** (Osijek)

„Trianonski ugovor (i Baranja) u udžbenicima povijesti“

Diskusija

11.00 - 11.15 Stanka

11.15 – 12.15 **Druga sekcija – Baranja u prvoj polovici 20. stoljeća**

Domagoj **Tomas** (Osijek)

„István Bibó i međunacionalni teritorijalni sporovi u srednjoj i jugoistočnoj Europi u 20. stoljeću na primjeru Baranje“

Predrag M. **Vajagić** (Bačka Palanka)

“*Baranjski glasnik* – politički nezavisan i vanstranački list 1919–1921.”

Ana **Rajković** (Slavonski Brod)

“Emigracija baranjskih radnika nakon pada mađarske Komune u Kraljevinu SHS (1919.-1920.)”

Diskusija

12.15 – 14.00 Ručak (catering) – Muzej Slavonije

14.00 - 15.15 **Treća sekcija – Demografske, etničke i vjerske promjene u Baranji od 16. do 19. st.**

Szabolcs **Varga** (Budimpešta)

“Etničke i vjerske *promjene* na području Baranje *pod turskom* vlašću do kraja XVII. stoljeća (Dolazak i razvoj Hrvata katolika)”

Ferenc **Végh** (Pečuh)

„Posjedi obitelji Zrinski u Baranjskoj županiji u 17. stoljeću“

Zoltán **Gőzsy** (Pečuh)

“Katoličko svećenstvo u Baranjskoj županiji u 18. stoljeću”

Veljko **Maksić** (Osijek)

„Pravoslavno stanovništvo Darde druge polovice XVIII. stoljeća (1777.-1800.)“

Diskusija

15.15 - 15.30 Stanka

15.30 - 17.00 **Četvrta sekcija – Demografske, etničke i političke promjene u Baranji u 20. i 21. stoljeću**

Mislav **Matišić** (Osijek)

„Od *obećane zemlje* do izumiranja. Demografija Baranje 1910-2011“

Danijel **Vojak** (Zagreb)

“Povijest Roma u Baranji do Drugog svjetskog rata”

Željko **Predojević** (Bratislava)

“Narativi o stanovništvu koloniziranom u južnu Baranju planom agrarne reforme i kolonizacije 1945. godine”

Jakša **Raguž** (Zagreb)

“Promjena etničke strukture stanovništva Baranje tijekom i nakon Domovinskog rata 1991. – 2001. godine”

Nenad **Grgurica** (Split)

“Početak provedbe hrvatskih propisa u carinskim ispostavama Kneževo (Duboševica) i Batina u srpnju 1997. i povratak Baranje u državno-pravni sustav RH”

Diskusija

17.00 - 17.15 Stanka

17.15 – 18.30 **Peta sekcija - Kulturna baština Baranje**

Darko **Mrkonjić** i Zlata **Živaković-Kerže** (Osijek)

„Baranja, zemlja kruha, ribe i vina“

Tünde **Šipoš Živić** (Osijek)

“Tragovi koji nestaju u vodi – lik i djelo Julije Baranyai”

Julija **Barunčić Pletikosić** (Zagreb)

„Razaranja kulturne baštine u Baranji tijekom Domovinskog rata i njihova obnova“

Danica **Bukna** i Marija **Kretić Nađ** (Beli Manastir)
"Gradska knjižnica Beli Manastir"

Diskusija

Petak, 18. rujna 2020.
(Muzej Slavonije, Trg Svetog Trojstva 6, Osijek)

9.30 – 10.45 **Šesta sekcija - Baranja od neolitika do kasne antike**

Dragana **Rajković** i Jacqueline **Balen** (Osijek - Zagreb)
"Baranja - arheološki lokaliteti i nove spoznaje o naseljavanju tijekom neolitika i eneolitika"

Tomislav **Hršak** (Osijek)
"Batina – kneževsko središte na Dunavu s kraja kasnog brončanog i početka starijeg željeznog doba"

Josip **Parat** (Slavonski Brod)
"Rimska obitelj na nadgrobnim natpisima s područja Baranje"

Igor **Vukmanić** (Osijek)
„Povijesne mape kao izvor o rimskim lokalitetima u Baranji"

Diskusija

10.45 - 11.00 Stanka

11.00 - 12.15 **Sedma sekcija – Baranja u srednjem vijeku**

Marija **Karbić** (Slavonski Brod)
"Baranjska županija i njezini župani u srednjem vijeku"

Stanko **Andrić** (Slavonski Brod)

“Srednjovjekovni samostani na području današnje hrvatske Baranje”

Monika **Bereš** i Denis **Njari** (Osijek)

“Vlastelinstva u Baranji u kasnom srednjem vijeku”

Ratko **Ivanušec** i Petar **Seletković** (Slavonski Brod)

“Posjed Szöllös (Hercegszöllös) u srednjem i ranom novom vijeku i graditeljska slojevitost srednjovjekovne crkve u Kneževim Vinogradima u razdoblju od 13. do 18. stoljeća”

Diskusija

12.15 – 14.00 Ručak (catering) - Muzej Slavonije

14.00 – 15.15 **Osmatsekcija – Baranja od 16. do 18. stoljeća**

Anđelko **Vlašić** (Osijek)

“Vojne prometnice u Baranji tijekom osmanske vlasti i njihov utjecaj na stanovništvo i okoliš”

Goran **Dejanović** (Zagreb)

“Baranja u kontekstu novoga habsburško-osmanskoga rata (1663.-1664.) s posebnim osvrtom na zimsku vojnu Nikole VII. Zrinskoga”

Andrej **Žmegač** (Zagreb)

“Biljski dvorac, Eugen Savojski i lovstvo”

Andreja **Šimičić** (Osijek)

“Baranjski crkveni inventar sačuvan u Muzeju Slavonije”

Diskusija

15.15 – 15.30 Stanka

15.30 - 16.45 **Deveta sekcija – Baranja u 18. i 19. stoljeću – prvi dio**

Dubravka **Božić Bogović** i Eldina **Lovaš** (Rijeka – Osijek)

“Struktura obitelji stanovništva reformirane vjeroispovijesti u južnoj Baranji 1750. – 1850.”

Vladan **Gavrilović** i Dejan **Mikavica** (Novi Sad)

“Baranjska županija druge polovine XVIII i prve polovine XIX veka (Popis Budimske eparhije 1755. i Poreski zemaljski popis Ugarske 1828.)”

Milan **Vrbanus** (Slavonski Brod)

„Beljsko vlastelinstvo 1766. godine - društveno-ekonomska analiza”

Siniša **Đuričić** (Darda)

“Baranja u memoarima vojvode Villarsa i lady Mary Wortley Montagu”

Diskusija

16.45 - 17.00 Stanka

17.00 - 18.00 **Deseta sekcija – Baranja u 18. i 19. stoljeću – drugi dio**

Danijel **Jelaš** (Osijek)

“Kartografska baština Baranje u fundusu Državnog arhiva u Osijeku”

Dinko **Župan** (Slavonski Brod)

„Učitelji u školama južne Baranje od sredine 18. do sredine 19. stoljeća”

Matej **Vinarić** i Mislav **Zemljak** (Đakovo – Višnjevac)

„Prostorne promjene Kopačkog rita i okolnih naselja tijekom 19. stoljeća – prilog ekohistoriji i historijskoj geografiji”

Diskusija

Sažeci svih izlaganja prijavljenih za skup *Baranja kroz povijest*

(21.-23. svibnja 2020., Filozofski fakultet Osijek)

Stanko Andrić

(Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

Srednjovjekovni samostani na području današnje hrvatske Baranje

U izlaganju će se u osnovnim crtama prikazati povijest četiriju samostana koji su u srednjem vijeku postojali i djelovali na području današnje hrvatske Baranje. Dva su benediktinska i dva pavlinska. Benediktinski samostan sv. Mihaela postojao je u 13. stoljeću, a vjerojatno i ranije, u blizini utvrde Baranyavár (danas naselje Branjin Vrh). Uz samostan se razvilo naselje Monostor ili Pélmonostor, današnji Beli Manastir. Benediktinski samostan sv. Hipolita zabilježen je u izvorima iz 13. i ranog 14. stoljeća u mjestu Gét, zvanom po njemu i Gétmonostora; toponim se sačuvao kao ime zemljišta Geta sjeverno od Kneževa, uz hrvatsko-mađarsku granicu. Pavlinski samostan Svetog Spasa (*Sanctus Salvator*) djelovao je prema sačuvanim izvorima od ranog 14. do ranog 16. stoljeća u mjestu Kőszeg, odnosno u njegovom podgrađu Váralji (danas naselje Batina). Napokon, pavlinski samostan Svetog Križa postojao je od druge polovice 13. do prve polovice 16. stoljeća na dunavskom otoku zvanom Bodrogszigete i Keresztúr, na poblize nepoznatu položaju između Zmajevca i Bačkog Monoštora.

Ključne riječi: samostani, benediktinci, pavlini, razvijeni i kasni srednji vijek

Lucija Balikić

(Srednjoeuropsko sveučilište, Budimpešta)

Baranja i Baranjski u političkom jeziku britanskih i francuskih intelektualaca tijekom Prvog svjetskog rata

Sudbinu Baranje u 20. stoljeću značajno je odredio Trianonski mirovni ugovor kojim je došlo do dezintegracije Ugarskog kraljevstva te, između ostalih, stvaranja i granice između novostvorenog Kraljevstva SHS te Horthyjeva Mađarskog kraljevstva. Mnogi principi i koncepti međunarodnog prava poput nacionalnog samoodređenja, manjine i nacionalne države kao takve, odigrali su odlučnu ulogu u stvaranju ovog mirovnog sporazuma. U tom kontekstu, valja ispitati kako su pobjedničke sile poput Velike Britanije i Francuske, čija je diplomatsko-politička aktivnost u stvaranju mira bila presudna, doprinijele njegovoj realizaciji. Ova prezentacija će se, umjesto koncentriranja na odluke samih političara ovih država, prvenstveno baviti istraživanjem mišljenja intelektualaca i stručnjaka koji su se tijekom Prvog svjetskog rata bavili ovim pitanjima. Konkretno, u fokusu će biti intelektualci i stručnjaci koji su pisali o Austro-Ugarskoj Monarhiji, Južnim Slavenima i pokretu za stvaranje jugoslavenske države. Osim obuhvaćanja najrelevantnijih sadržaja stručnih radova britanskih i francuskih povjesničara, geografa, antropologa, etnologa i novinara, ova će prezentacija predstaviti i informacije o načinu na koji su oni svoje stručno znanje upotrebljavali za propagandne svrhe u svojim državama. S obzirom da je Baranja predstavljala posebno kompliciranu i zanimljivu etničko-konfesionalnu te političku „slagalicu“, ova će prezentacija obuhvatiti sve moguće vizije „rješavanja baranjskog pitanja“ (bilo u okviru Austro-Ugarske ili jugoslavenske države) koje su ovi intelektualci propagirali u javnom prostoru svojih zemalja.

Ključne riječi: Baranja, baranjsko pitanje, Prvi svjetski rat, intelektualci, Austro-Ugarska, Velika Britanija, Francuska

Julija Barunčić Pletikosić

(Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb)

Razaranja kulturne baštine u Baranji tijekom Domovinskog rata i njihova obnova

Kulturna baština Republike Hrvatske pretrpjela je tijekom Domovinskog rata velika i teška razaranja, a posebno su teško stradali sakralni objekti, u najvećoj mjeri Katoličke crkve, ali i drugih vjerskih zajednica u Hrvatskoj. I Baranja je tako u velikoj mjeri pretrpjela razaranja kulturne baštine, posebno sakralne arhitekture, pri čemu su bile uništene ili oštećene crkve u Belom Manastiru, Dardi, Čemincu, Jagodnjaku, Petlovcu, Popovcu itd. Rad na temelju dostupnih izvora i literature, kao i podataka Ministarstva kulture Republike Hrvatske, donosi pregled razaranja kulturne baštine, s naglaskom na sakralnu arhitekturu, na baranjskom području, s podacima o tome kada su, na koji način i u kojoj mjeri pojedini objekti oštećeni/razoreni, kao i pregled stanja obnovljenih kulturnih dobara, odnosno sakralnih građevina.

Ključne riječi: Domovinski rat, Baranja, kulturna baština, kulturna dobra, sakralna arhitektura

Monika Bereš, Denis Njari

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku)

Vlastelinstva u Baranji u kasnom srednjem vijeku

Rad će dati preglednu sliku o rasporedu vlastelinstava koja su se prostirala na području današnje hrvatske Baranje u kasnom srednjem vijeku, preciznije krajem 14. stoljeća, u 15. stoljeću, te početkom 16. stoljeća. Prikazat će se raspodjela većih naselja u prostoru i njihova pripadnost pojedinim vlastelinstvima, od kojih su neka bila Podoljsko (mađ. Bodolyai uradalom), Valpovačko, Vlastelinstvo Hercega Sečujskih, Jagodnjačko (mađ. Cseményi uradalom), Biljsko, Branjin-

vrško (mađ. Baranyavári uradalom) i dr. Za vlastelinstva će biti izneseni osnovni dostupni podatci o njihovim posjedničkim obiteljima, odnosno posjednicima u analiziranom razdoblju te će se pokušati rekonstruirati približni teritorijalni opseg pojedinih vlastelinstava na području Baranje. Cilj izlaganja bit će prikazati kompleksnost posjedničkih odnosa na relativno malom prostoru te ubikaciju i identifikaciju pojedinih srednjovjekovnih ojkonima na području ili u blizini suvremenih naselja. Nadalje, ukazat će se i na činjenicu da je povijest vlastelinstava u Baranji u kasnom srednjem vijeku dosad nedovoljno proučavana, a nadati se je i da će izlaganje potaknuti na otvaranje novih istraživačkih pitanja.

Ključne riječi: Baranja, vlastelinstva, Bodolyai, Geréb, Hercezi Sečujski

Dubravka Božić Bogović i Eldina Lovaš

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci – Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku)

Struktura obitelji stanovništva reformirane vjeroispovijesti u južnoj Baranji 1750. – 1850.

U radu se sustavno prikazuju metodološka ograničenja i mogućnosti primjene metode rekonstrukcije obitelji na sadržaj matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih reformiranih župa u južnoj Baranji u drugoj polovici 18. i prvoj polovici 19. stoljeća u svrhu utvrđivanja strukture obitelji u analiziranoj populaciji. Zbog ograničenja analiziranih matičnih knjiga metodu rekonstrukcije obitelji nije moguće primijeniti u cjelini nego samo u pojedinim slučajevima. Riječ je o metodi kojom se stvara genealoška tablica čime se izrađuje baza podataka iz koje je moguće rekonstruirati stanovništvo nekog područja. Metoda rekonstrukcije obitelji polazi od bračnoga para i utvrđuje obiteljsku strukturu praćenjem ritma rađanja djece te smrti supružnika. U pojedinim slučajevima u kojima je to moguće podaci koji se utvrđuju su: razlika u vremenu između sklapanja braka i dolaska prvog djeteta, brakovi bez djece, starost roditelja kod rađanja dje-

ce, prosječan broj djece, učestalost poroda, mortalitet djece, dužina reproduktivnog razdoblja, trajanje prvog braka, trajanje udovištva i drugo.

Ključne riječi: južna Baranja, kalvini, matične knjige, struktura obitelji, metoda rekonstrukcije obitelji

Goran Dejanović

(Fakultet hrvatskih studija, Zagreb)

Baranja u kontekstu novoga habsburško-osmanskoga rata (1663.-1664.) s posebnim osvrtom na zimsku vojnu Nikole VII. Zrinskoga

Druga polovica 17. stoljeća obilježena je novim habsburško-osmanjskim ratovima koji su doprinijeli ekonomskoj i društvenoj stagnaciji, napose hrvatskoga prostora Baranje, a potom i onoga ugarskoga. Baranja je i u prijašnjim razdobljima habsburško-osmanskih sukoba bila izrazito tranzitno vojno i prometno čvorište. Status quo i prividno primirje nastalo Žitvanskim mirom iz 1606., prekinuto je 22. lipnja 1663. prijelazom osmanskih vojnika preko Drave kod Osijeka pod vodstvom velikoga vezira Ahmeda Köprölija (Ćuprilića). Pred velikom osmanskom vojskom grof Raimondo Montecuccolli povlači se iz zapadne Ugarske u Gornju Ugarsku te tako biva ostavljen otvoren koridor Osmanlijama koji redom osvajaju važne utvrde. Hrvatske i ugarske utvrde u Baranji su tada činile važan kotačić u cjelokupnoj obrani Habsburške monarhije, a Bečki ih je dvor svojom pasivnošću doveo u opasnost. Prateći kontekst političkih odluka Habsburgovaca, ovo će izlaganje obraditi uzrok i posljedice novoga rata za područje Baranje odnosno hrvatske i ugarske utvrde na tome području. Rekonstruirat će se važnost vojnih i političkih odnosa u drugoj polovici 17. stoljeća u Baranji, s posebnim osvrtom na zimsku vojnu Nikole VII. Zrinskoga. Na koji je način i u kojim smjerovima Zrinski pokrenuo zimsku vojnu te što je u tim vojnim i političkim okolnostima značilo spaljivanje Sulejmanova mosta. Pro-

blematizirajući različite izvore i autore utvrdit će se značaj njegove vojne, kao i važnost baranjskoga područja u konstelacijama druge polovice 17. stoljeća.

Ključne riječi: Baranja, druga polovica 17. stoljeća, Novi habsburško-osmanski rat, Nikola VII. Zrinski, zimska vojna

Siniša Đuričić

(Darda)

Baranja u memoarima vojvode Villarsa i lady Mary Wortley Montagu

Jedan od značajnih povijesnih figura francuske vojne povijesti, maršal Claude Louis Hector de Villars (1653. – 1734.), ostavio je manje poznate opise Baranje, spominjući poimence neka naselja koja je osobno posjetio. Maršal Villars, tada još markiz, bio je 1687. u službi bavarskog kneza izbornika Maximiliana Emanuela, te je sudjelovao u ratu protiv Osmanlija i poznatoj bitki („druga Mohačka bitka“) koja se te godine odigrala nedaleko od mjesta u današnjoj Mađarskoj, Nagyharsány. Njegovi memoari, objavljeni već u godini njegove smrti, 1734., opisuju osobe i lokacije ovih značajnih događanja za hrvatsku, ali i lokalnu povijest Baranje. Osim baranjskih sela Darda i Branjin Vrh, Villars u memoarima spominje i naselja u Slavoniji, s druge strane Drave, poput Valpova i Osijeka.

Drugi manje poznat opis Baranje, s početka 18. stoljeća, ostavila je u svojim memoarima engleska aristokratkinja lady Mary Wortley Montagu (1689. – 1762.). Memoari su napisani u obliku pisama, a nastali su za vrijeme njezina putovanja po Osmanskom Carstvu. Lady Mary pratila je svog supruga, Edwarda Wortleya Montagua, koji je 1716. imenovan britanskim veleposlanikom u Istanbulu, na njegovom putovanju kroz dijelove Europe pod osmanskom vlašću, tada još uvijek nepoznate i egzotične zapadnim Europljanima. Tom je prigodom opisala Baranju, neke od njezinih prirodnih i povijesnih

znamenitosti, ljudi i običaja, te svoje dojmove o rijeci Dravi i gradu Osijeku.

Ključne riječi: Villars, Montagu, memoari, Baranja, Darda, Branjin Vrh, Drava

Sergej Filipović

((Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku)

Trianonski ugovor (i Baranja) u udžbenicima povijesti

U radu se analiziraju dijelovi gimnazijskih udžbenika povijesti koji se bave Trianonskim ugovorom (i Baranjom). Analiziraju se udžbenici iz međuratnog razdoblja, razdoblja Nezavisne Države Hrvatske, razdoblja socijalizma i razdoblja od osnivanja Republike Hrvatske. Promatra se opseg teksta udžbenika o navedenim sadržajima, kao i diskurs koji se koristi. Politika povijesti ima značajnu ulogu u udžbenicima povijesti jer je udžbenik glavno nastavno sredstvo za većinu učenika. Na taj se način kod učenika kroz udžbenike povijesti može značajno utjecati na stvaranje povijesnog gledišta naspram određenih povijesnih događaja, a u skladu s dominantnom političkom idejom koja je u tom trenutku aktualna. S obzirom na navedeno, udžbenici mogu biti korišteni kao sredstvo istraživanja o tome kako se u kojem povijesnom periodu gledalo na određene povijesne događaje, odnosno mogu se koristiti kao sredstvo proučavanja dominantnih političkih ideja određenog razdoblja i, još važnije, kako se iste nastojalo prenijeti mlađim generacijama. Na kraju se donosi zaključke o tome kako se kroz povijest u udžbenicima povijesti prikazivalo Trianonski ugovor te se to povezuje s politikom povijesti.

Ključne riječi: gimnazijski udžbenici povijesti, Trianonski ugovor, 20. stoljeće

Vladan Gavrilović, Dejan Mikavica

(Filozofski fakultet, Novi Sad)

Baranjska županija druge polovine XVIII i prve polovine XIX veka (Popis Budimske eparhije 1755. i Poreski zemaljski popis Ugarske 1828.)

Baranja je još od najranijih istorijskih perioda bila oblast poprilično naseljena slovenskim stanovništvom, o čemu svedoče i danas mnogi toponimi na njenoj teritoriji. Unutar nje su osim slovenskog (hrvatskog i srpskog) stanovništva živeli i Nemci, Mađari, u manjoj meri Slovaci, a religijsko opredeljenje stanovništva bilo takođe raznoliko: od rimokatoličkog i pravoslavnog (ortodoksnog) kao dva preovlađujuća činioca, do luteranskog i kalvinističkog. Popis Budimske eparhije iz 1755. u kome su navedene oblasti baranjske županije upravo svedoči o navedenim religijskim razlikama baranjskog stanovništva, kao i o stanju njihovih crkava i naravno o brojnom stanju stanovnika. Brojčane cifre o brojnosti stanovništva Baranje su još izražene u Zemaljskom poreskom popisu Ugarske iz 1828. godine. Poređenjem ova dva popisa, između kojih je prošlo više od sedamdeset godina, možemo izvesti određene zaključke o prirodnom priraštaju stanovništva, ekonomskom prosperitetu županije, većem naseljavanju i popunjavanju do tada pustih predela, stvaranju novih naselja. Smatramo da se putem ovakve uporedne analize dvaju ili više popisa određenih oblasti mogu ne samo potvrditi do sada važeća istorijska razmišljanja, nego i otvoriti nova pitanja na koja istoriografija ovih prostora tek treba dati odgovor.

Ključne riječi: Baranjska županija, druga polovina XVIII veka, prva polovina XIX veka, Popis Budimske eparhije, Poreski zemaljski popis Ugarske

Zoltán Gózszy

(Sveučilište u Pečuhu, Filozofski fakultet)

Katoličko svećenstvo u Baranjskoj županiji u 18. stoljeću

U 18. stoljeću kako pojedine lokalne zajednice, tako i predstavnici lokalnih crkvenih zajednica bili su organizirani u složenoj hijerarhijskoj strukturi. Prostore kretanja lokalnih zajednica definirali su vladar, županije, vlastelinstva kao i gledišta Katoličke Crkve. To vrijedi i za ulogu katoličkog svećenika. Crkva je svoje ciljeve mogla ostvariti uz pomoć države, dok se država na nižoj razini birokracije, koja je nedostajala, služila župnicima; pomoću Crkve mogla je kontaktirati i obratiti se većini svojih podanika. Pravovaljano korištenje lokalne crkvene strukture imalo je ključnu ulogu i sa strane županije i vlastelinstva. Korištenje nižeg svećenstva kao sredstva bila je određujuća pojava 18. stoljeća. Tako možemo vidjeti jedan proces kroz koji, pored Crkve, i državna vlast kao i različiti slojevi i skupine svjetovnog društva pokušavaju ostvariti utjecaj na funkcioniranje nižeg svećenstva. Upravo taj proces želi prikazati izlaganje: kako se dijelilo niže svećenstvo u vertikalnom redu Crkve, države, vlastelinstva i lokalnih zajednica te kakve su se promjene događale u sastavu, djelovanju, zadacima i očekivanjima katoličkog svećenstva u županiji Baranji tijekom 18. stoljeća.

Ključne riječi: katoličko svećenstvo, lokalne zajednice, hijerarhijske strukture, županija Baranja, 18. stoljeće

Nenad Grgurica

(Carinska uprava Republike Hrvatske, Područni ured Split)

Početak provedbe hrvatskih propisa u carinskim ispostavama Kneževo (Duboševica) i Batina u srpnju 1997. i povratak Baranje u državno-pravni sustav RH

U sklopu procesa mirne reintegracije 30. studenog 1996. potpisan je Memorandum kojim je ustrojena Prijelazna carinska služba čime

je označen početak vraćanja Podunavlja u carinski sustav RH. Sukladno memorandumu carinske ispostave Srpske oblasti Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem na okupiranoj hrvatskoj granici prema Srbiji i Mađarskoj preuzela je Prijelazna carinska služba UNTAES-a.

Dana 14. srpnja 1997., uz ostale carinske ispostave na području pod upravom UNTAES-a u istočnoj Hrvatskoj, i na području Baranje počela je provedba hrvatskih carinskih propisa u Carinskoj ispostavi Kneževo (Duboševica) i Carinskoj ispostavi Batina. Dolazak hrvatskih carinika na granicu RH i početak rada po hrvatskim carinskom zakonu, u okviru mirovnog procesa, jedan je od najvažnijih događaja iz Domovinskog rata i reintegracije Podunavlja.

Carinska uprava je prva služba Republike Hrvatske koja je počela provoditi svoje ovlasti na državnoj granici što je ujedno označilo kraj okupacije dijelova hrvatskog državnog/carinskog teritorija, odnosno povratak istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema u državno-pravni sustav RH.

Ključne riječi: UNTAES, Carinska uprava Republike Hrvatske, Prijelazna carinska služba (Transitional Customs Service), Carinska ispostava Kneževo (Duboševica), Carinska ispostava Batina

Milan Gulić

(Institut za savremenu istoriju, Beograd)

Baranja u izbornim borbama u vrijeme jugoslovenske kraljevine

Međuratna jugoslovenska država potrajala je nešto duže od dvije decenije. Taj period je, između ostalog, bio prožet čestim smjenama vlada, izborima i žestokim izbornim borbama. Naročito je to važno za period 20-ih godina XX vijeka. U periodu 1918–1941. održano je sedam parlamentarnih izbora. Osim toga, 30-ih godina XX vijeka u nekoliko navrata održani su izbori za Senat Kraljevine Jugoslavije, a Baranja je dobila svog predstavnika u tom, gornjem domu Narod-

nog predstavništva, kako je nazivan jugoslovenski parlament prema Ustavu iz 1931. godine. Nastojali smo da u ovom radu prikazemo izbornu djelovanje, izborne borbe i izborne rezultate na području Baranje, tj. njenog južnog (manjeg) dijela, koji je ušao u okvire jugoslovenske kraljevine. Kroz prikaz izbornih rezultata u nacionalno mješovitoj sredini kakva je bila Baranja možemo da vidimo kako je stanovništvo tog područja „politički disalo“, ali i u kom smjeru se kretalo njihovo nacionalno osjećanje. Rad je utemeljen na arhivskom gradivu, štampi i stručnoj literaturi.

Ključne riječi: Baranja, izborne borbe, Narodna skupština, Senat, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavija

Aleksandar Horvat

(Muzej Vojvodine, Novi Sad)

Promena „imperijuma“ i novi identitet prostora. Baranja u jugoslovenskoj Kraljevini (1918-1941)

Cilj rada je analiza transformacija u poimanju i percipiranju Baranje nakon promene vlasti 1918. godine i ulaska jednog dela ove oblasti u sastav jugoslovenske države. U fokusu je razmatranje stvaranja novog identiteta prostora, u kontekstu koncepcije „nacionalizacije“ i „demađarizacije“ nekadašnje južne Ugarske, kao političkog i ideološkog okvira postupaka jugoslovenskih vlasti. Kao jedan od ključnih segmenata u mapiranju i redefinisaju predstave o teritoriji, predmet analize je način konstruisanja istorijskih narativa o Baranji u jugoslovenskoj i srpskoj historiografiji između dva svetska rata. Učitavanje i pozicioniranje novih narativa biće sagledano i kroz mehanizam uprostoravanja identiteta rušenjem starih i podizanjem novih spomenika, promenom naziva mesta i ulica. Takođe, polazeći od funkcionalne dimenzije u preoblikovanju identiteta prostora Baranje, predmet analize su i ključni procesi vezani za jugoslovensko-mađarsko razgraničenje, agrarnu reformu i kolonizaciju,

teritorijalno-administrativni status Baranje i političke rasprave oko ovog pitanja.

Ključne reči: Baranja, identitet, prostor, istoriografija, spomenici, Kraljevina Jugoslavija

Tomislav Hršak

(Arheološki muzej, Osijek)

Batina – kneževsko središte na Dunavu s kraja kasnog brončanog i početka starijeg željeznog doba

Kao dio projekta Arheološka baština Baranje pokrenuto je sustavno arheološko istraživanje u Batini 2010. godine. Prapovijesno nalazište u Batini poznato je od kraja 19. stoljeća, kada su tijekom poljoprivrednih radova otkriveni brojni arheološki nalazi koji su upućivali na postojanje važnog nalazišta iz kasnog brončanog i starijeg željeznog doba. Prapovijesno nalazište u Batini nalazilo se na povišenom položaju na krajnjem sjeveroistoku Banskog Brda. Brojna zaštitna arheološka iskopavanja na području naselja otkrila su naseobinske slojeve iz kasnog brončanog i starijeg željeznog doba. U iskopavanju započetom 2010. godine na Srednom dokumentirano je groblje s isključivo kremacijskim ukopima u urni ili direktno u grobnoj jami. Važna novost koja je obilježila početak starijeg željeznog doba bilo je ukop istaknutih pojedinaca pod tumule. Tranzicija se dogodila u vrijeme kada je zajednica koja kontrolira važan komunikacijski put duž Dunava bila uključena u prijenos novih ideja i tehnologija, vjerojatno pod nadzorom lokalne elite. Do sada su iskopana dva kneževska groba s drvenim grobnim komorama s kraja 8. i početka 7. stoljeća pr. n. e. Oba kneževska groba bila su opskrbljena bogatim grobnim priložima: oružjem, konjskom opremom, nakitom i karakterističnim posudama. Rezultati iskopavanja potvrdili su da je Batina izvanredno arheološko nalazište u hrvatskom Podunavlju s vrijednim podacima za prijelazno razdoblje između kasnog brončanog i starijeg željeznog doba.

Ključne riječi: Batina, Dunav, kasno brončano doba, starije željezno doba, naselje, groblje

Ratko Ivanušec, Petar Seletković

(Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu)

Posjed Szöllös (Hercegszöllös) u srednjem i ranom novom vijeku i graditeljska slojevitost srednjovjekovne crkve u Kneževim Vinogradima u razdoblju od 13. do 18. stoljeća

U prvom dijelu izlaganja bit će riječi o posjedu Szöllös u srednjem vijeku i njegovim vlasnicima. Spomenuti posjed bio je u rukama plemićke obitelji Hercega od Szekcsőja koji potječu od plemićkog roda Héder. Spomenuti plemićki rod u Ugarsku dolazi sredinom 12. st. vjerojatno iz Štajerske. Sredinom 13. stoljeća ovaj se rod dijeli na tri grane. Od jedne grane ovog roda - Gisingovaca potječe plemićka obitelj Hercega od Szekcsőja. Posjed *Zeuleus* ili *Szöllös* spominje se povodom reambulacije istog posjeda koju je obavio Pečuški kaptol 1357. godine. Tada se spomenuti posjed nalazio u rukama Petra mlađeg, sina Petra starijeg s nadimkom "Herceg". Današnji mađarski naziv *Hercegszöllös* Kneževi Vinogradi dobili su po obitelji Hercega od Szekcsőja koja je u srednjem vijeku posjedovala spomenuto mjesto. Tijekom 16. stoljeća Kneževi Vinogradi dolaze pod vlast Osmanlija i postaju značajni centar kalvinizma na području Baranje.

Drugi dio izlaganja bit će posvećen graditeljskoj slojevitosti crkve u Kneževim Vinogradima. Dosadašnjim konzervatorskim istraživanjima današnje reformatske (kalvinističke) crkve utvrđene su četiri graditeljske faze. Nedavnim istraživanjima unutar crkve otkriveni su temelji male crkvice iz razdoblja rane romanike koja se datira u kraj 12. i početak 13. stoljeća. Druga romanička graditeljska faza datira se u drugu polovinu 13. stoljeća, gotička faza u drugu polovinu 15. stoljeća, a zadnja graditeljska faza datira se u drugu polovicu 18. stoljeća.

Ključne riječi: Kneževi Vinogradi, srednji i rani novi vijek, plemićki posjedi, konzervatorsko – arheološka istraživanja, romanika, gotika, barokni klasicizam

Danijel Jelaš

(Državni arhiv u Osijeku)

Kartografska baština Baranje u fundusu Državnog arhiva u Osijeku

Kartografsko gradivo koje se odnosi na prostor današnjeg hrvatskog dijela Baranje čini značajan dio ukupne kartografske baštine pohranjene u Državnom arhivu u Osijeku. Riječ je o vrlo vrijednom materijalu nastalom od kraja 18. pa sve do druge polovice 20. stoljeća, a nalazi se u sklopu nekoliko arhivskih fondova i zbirki. Najstarije i najvrednije među njima svakako su rukopisne karte Beljskog vlastelinstva, nastale radom lokalnih mjernika za potrebe vlastelinske uprave. Nadalje, treba izdvojiti i karte fonda Državno dobro Belje te vrlo vrijedan katastarski materijal, osobito unikatne primjerke planova iz druge polovice 19. stoljeća u fondu Ured za katastar Darda. Navedene karte i planovi sadrže raznovrsne kartografske podatke i predstavljaju izvor za različita istraživanja na polju povijesti, povijesne geografije i ekohistorije, arheologije, ekonomske povijesti, povijesti naselja i dr. Rad donosi pregled kartografskog materijala prema vrsti, sadržaju te arhivskim cjelinama u sklopu kojih se čuvaju, uz izdvajanje najvrednijih i najzanimljivijih primjeraka.

Ključne riječi: karte, planovi, Baranja, Državni arhiv u Osijeku, Beljsko vlastelinstvo, Državno dobro Belje, katastar, kartografska baština, arhiv

Marija Karbić

(Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

Baranjska županija i njezini župani u srednjem vijeku

U izlaganju će se govoriti o osobama koje su obnašale dužnost župana srednjovjekovne Baranjske županije od kraja 12. stoljeća, kada se prvi imenom poznati župani javljaju u vrelima, do dolaska ovih krajeva pod osmanlijsku vlast. Analizirat će se kojim su obiteljima vršitelji dužnosti župana Baranjske županije pripadali, jesu li bili podrijetlom s ovoga područja ili ne, odnosno jesu li se matični posjedi njihovih obitelji nalazili na području županije ili ne, na koji su način postali županima Baranjske županije, odnosno zašto je u određenom trenutku kraljev izbor pao na njih, koje su državne dužnosti prije i poslije obavljali, koji su glavni zadaci stajali pred njima dok su vršili navedenu dužnost, ako su pripadali plemstvu koje nije potjecalo s ovoga područja, je li ih njihovo obnašanje dužnosti župana Baranjske županije dovelo do jačeg povezivanja s ovim područje (npr. stjecanjem posjeda ili stvaranjem rodbinskih veza). Promatrat će se i dolazi li s obzirom na navedena pitanja tijekom vremena do određenih promjena, a analizom važnosti župana Baranjske županije i njihove uloge u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu nastojat će se progovoriti i o mjestu/značenju same županije u istom Kraljevstvu.

Ključne riječi: Baranjska županija, župani, plemićke obitelji, Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo, srednji vijek

Marija Kretić Nađ, Danica Bukna

(Gradska knjižnica Beli Manastir)

Gradska knjižnica Beli Manastir

Tradicija narodnih knjižnica i čitaonica u Hrvatskoj na području Baranje datira još iz 19. stoljeća. Tijekom godina po različitim su baranjskim naseljima izgrađivani domovi kulture ili narodna sve-

učilišta u čijim su okvirima osnivane narodne knjižnice. U Belom Manastiru Narodno sveučilište „29. novembar“ od 1962. godine organizira vrlo dobru mrežu knjižnica na području Baranje. Mreža je brojala 17 ogranaka i 4 knjižne stanice, te su stanovnici Belog Manastira, Darde, Kneževih Vinograda, Zmajevca, Suze, Kopačeva, Bilja, Novog Bezdana, Batine, Luga, Vardarca, Draža, Kotline, Kamenca, Jagodnjaka, Popovca, Kneževa i Šećerane imali osiguran pristup knjižničnom fondu, koji se zbog značajnog broja stanovnika mađarske kulturne zajednice tradicionalno izgrađivao na hrvatskom, ali i na mađarskom jeziku i pismu. Gradska knjižnica Beli Manastir je od 2001. godine samostalna ustanova koju je, izdvajanjem iz Pučkog otvorenog učilišta, osnovao Grad Beli Manastir. Rad donosi presjek djelovanja Knjižnice posljednjih dvadesetak godina s kratkim osvrtom na povijest.

Ključne riječi: kultura, knjižničarstvo, knjižnica, Beli Manastir

Aleksandar Lukić

(Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd)

Situacija u Baranji 1918–1920. godine

Srpska vojska je, uz pomoć savezničkih armija, u jesen 1918. godine oslobodila od Centralnih sila teritorije Kraljevine Srbije i Kraljevine Crne Gore. Kratko vreme je oklevala sa prodorom na prostore urušavajućeg carstva Habzburga, naseljenih većinom jugoslovenskim stanovništvom. Nakon odobrenja saveznika i poziva od strane narodnih vijeća iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, te Bačke, Banata i Baranje, da nastupa u te oblasti i pomogne organima lokalnih vlasti da se uspostave i održe red i mir, srpska vojska je do početka 1919. godine oslobodila skoro sve zemlje mahom naseljene Jugoslovenima. Na prostorima koje je srpska vojska zauzimala, razne nacionalnosti su, organizujući se u narodne odbore i nacionalna veća, izražavale svoju političku volju. Tako izabrana politička rukovodstva su i na prostoru Baranje, između ostalih, izra-

žavala svoje stavove održavanjem većeg broja skupova i zborova. Situacija u Baranji je sve do zaključenja mirovnog ugovora u Trijanu juna 1920. godine bila nestabilna i napeta, uzrokovana nejasnošću buduće jugoslovenske granice sa mađarskom državom, stanjem okupacije, međuetničkim sukobima i političkim delovanjem većeg broja stanovnika. U radu će, na osnovu izvora pohranjenih u Arhivu Jugoslavije i Vojnom arhivu u Beogradu, te relevantne istoriografske literature, biti prikazano stanje u Baranji od dolaska srpske vojske u poznu jesen 1918. do izbora za jugoslovensku Ustavotvornu skupštinu novembra 1920. godine.

Ključne reči: Srpska vojska, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Baranja, jugoslovenska država, Mađarska

Veljko Maksić

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku)

Pravoslavno stanovništvo Darde druge polovice XVIII. stoljeća (1777.-1800.)

Prostor južne Baranje XVIII. stoljeća bio je prošaran multikofesionalnošću. Pored katolika i reformiranih snažnu konfesionalnu zajednicu u južnoj Baranji činili su pravoslavci. Među brojnim mjestima u kojima su pravoslavci živjeli u drugoj polovici XVIII. stoljeća bila je i Darda, na koju je izlaganje i usmjereno. Izlaganje se temelji na analizi podataka pronađenih u matičnim knjigama krštenih, vjenčanih i umrlih pravoslavne parohije Darda od 1777. do 1800. godine, a njime se žele prikazati demografska obilježja pravoslavnog stanovništva Darde druge polovice XVIII. stoljeća, odnosno utvrditi broj te godišnju i sezonsku raspodjelu rođenja i krštenja, vjenčanja te smrti. Namjera je prikazati i spolnu strukturu rođenih, odnosno krštenih te umrlih žitelja Darde. Dobivena demografska obilježja usporedit će se s demografskim obilježjima katoličkog stanovništva Darde u istom razdoblju kako bi se analizirao utjecaj vjerske, odnosno narodnosne pripadnosti. Kako matične knjige obiluju mnoštvom po-

dataka za antroponimijska istraživanja, prikazat će se i fond najčešćih osobnih imena i prezimena pravoslavnih žitelja Darde.

Ključne riječi: Darda, južna Baranja, matične knjige, pravoslavci, XVIII. stoljeće

Mislav Matišić

(Turistička zajednica Osječko-baranjske županije)

Od obećane zemlje do izumiranja: demografija Baranje (1910-2011.)

Predmet istraživanja ovoga rada su demografska obilježja i procesi Baranje, s posebnim naglaskom na migracije stanovništva u posljednjih stotinu godina (međupopisna razdoblja 1910. - 2011. godine). Velike društveno-političke promjene i gospodarske krize uvjetovale su jake i složene migracije stanovništva ove pogranične, multikulturalne i prirodnim resursima bogate regije. Tijekom 20. stoljeća Baranja je jedina hrvatska regija koju su zadesila tri rata i dvije okupacije kao i (barem) četiri seobe stanovništva što je rezultiralo velikim demografskim promjenama. Istraživanjem arhivske građe i korištenjem demogeografskih metoda, u radu se analiziraju kompleksni prirodni i društveno-geografski čimbenici dominantnih demografskih obilježja Baranje – depopulacije, iseljavanja i demografskog izumiranja.

Ključne riječi: Baranja, stanovništvo, migracije, depopulacija, demografsko izumiranje, historijska demografija, 20. stoljeće

Branislav Miličić

(Muzej Slavonije, Osijek)

Dva ugovora – jedan problem (Baranja između Saint Germaina i Trianona – monetarna rješenja)

Autor se u ovom radu osvrće monetarne probleme Kraljevine Slovenaca Hrvata i Srba i Kraljevine Mađarska u prvim godinama nakon

Velikog rata. Ovaj rad prikazuje teško monetarno razdoblje koje je zadesilo prostore Srednje Evrope i zemlje koje su nastale raspadom Austro-Ugarske. Jedan od prvih zadataka novonastalih država bilo je uvođenje nove valute koju su te države morale uspostaviti prema određenim točkama mirovnih ugovora u Saint Germainu i Trianonu nakon Velikog rata. Ti su procesi bili veoma spori i u sebi su sadržavali brojne probleme kao što su žigosanje i markiranje. Ti procesi tekli su uz mnoge probleme, koji su bili još izrazitiji u pograničnim područjima poput Baranje. U Baranji se kao pograničnom prostoru stoga lakše mogu analizirati i sama rješenja tih problema, što i jest predmet ovoga rada.

Ključne riječi: Kraljevstvo/Kraljevina Slovenaca Hrvata i Srba, Kraljevina Mađarska, Saint-germainski ugovor, Trianonski ugovor, monetarna politika, novčanice, žigosanje, markiranje

Darko Mrkonjić, Zlata Živaković-Kerže

(Osijek)

Baranja, zemlja kruha, ribe i vina

U radu se istražuju mogućnosti zaštite i stavljanja u turističku funkciju prepoznatljivih povijesnih, kulturnih i prirodnih obilježja Baranje kroz više projekata i inicijativa. Uz bogatstvo običaja, konfiguracija terena, lesne padine, ravnica, te poplavni prostor kroz povijest ju potvrđuju kao prikladnu za različite vrste agrarne proizvodnje, ribarstva i ribnjačarstva, zbog čega je iznimno pogodna za razvoj ruralnog turizma. Radi toga naslovni je projekt prvenstveno usmjeren na uređenje tri etno-sela Karanca, Kopačeva i Zmajevca isticanjem njihovih prepoznatljivih obilježja, tipične arhitekture prilagođene krajobrazu, te tradicijskih umijeća gradnje panonske kuće, vinskih podruma, proizvodnje vina i hrane, ribolova, te povezanih običaja. Analiziraju se projekti povezani s promicanjem baštine, tradicijske kuhinje i obrta, te drugih tradicijskih znanja koja su svojom kulturom i ekološkom održivošću primjenjiva u suvremenom kontekstu.

Komparativno se analizira i promidžba Hrvatske turističke zajednice, na primjeru spotova *Slavonia Full of Life*, u odnosu na usporediva odredišta, te recentni projekti područnih turističkih zajednica, kako u odnosu na nabrojane projekte, tako i u odnosu na suvremena mjera i trendove u domeni kulturnog i odgovornog turizma. Analize odgovaraju na pitanja postoji li odgovarajuća regulativa, strategija i suradnja između institucija zaduženih za turizam i institucija u kulturi, nevladinih organizacija u domeni očuvanja baštine, te realnog sektora.

Ključne riječi: etnologija, kultura, ruralni turizam, strategija, turistička zajednica

Josip Parat

(Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

Rimska obitelj na grobnim natpisima s područja Baranje

Nakon uspostave rimske vlasti oko utoka Drave u Dunav proširio se i novi običaj čuvanja uspomene na pokojnike. Tijekom prvoga stoljeća kršćanske ere počinju se postavljati grobni spomenici koji posredstvom teksta i/ili likovnog prikaza svjedoče o različitim pojedincima i skupinama. Jednostavan uvid u zbirke latinskih natpisa upućuje na to da se glavnina takve građe podizala unutar zajednice koju su Rimljani zvali *familia* ili *domus*. Običaj je trajao koliko i rimsko provincijsko uređenje u ovim krajevima.

U izlaganju će se dati pregled povijesti rimske obitelji na području Baranje na osnovi nekoliko desetaka civilnih i vojnih natpisa iz doba principata. Metodom epigrafske analize odredit će se razina zastupljenosti pojedinih odnosa među postavljateljima i pokojnicima (krvni srodnici, posvojeni članovi, klijenti, kućni robovi, oslobođenici i dr.). Pokušat će se protumačiti razlozi veće ili manje zastupljenosti pojedinih odnosa na sepulkralnim spomenicima. Očekuje se da

će dobiveni podaci o strukturi rimske obitelji biti usporedivi s rezultatima sličnih istraživanja za druge provincije Rimskog Carstva.

Ključne riječi: rimska obitelj, grobni natpisi, epigrafska analiza, Rimsko Carstvo, područje Baranje

Željko Predojević

(Filozofski fakultet Sveučilišta Komenski u Bratislavi)

Narativi o stanovništvu koloniziranom u južnu Baranju planom agrarne reforme i kolonizacije 1945. godine

U izlaganju će se govoriti o narativima vezanim uz Hrvate kolonizirane u južnu Baranju planom agrarne reforme i kolonizacije iz 1945. godine kao graničnim primjerima dokumentarističke proze, folklornih tekstova i usmenih povijesnih izvora. Naime, osim šokačkih starosjedilaca, većina hrvatskog stanovništva koja živi u južnoj Baranji upravo je stanovništvo koje je od 1946. godine kolonizirano u sela Branjinu, Čeminac, Grabovac, Kozarac, Petlovac i Popovac. Prema povijesnim izvorima 1946. godine doseljena je 401 obitelj s 1850 članova (usp. Maticka 1986: 267), ali prema kazivanjima koloniziranih velik je broj doseljenika dolazio samostalno i u godinama poslije kolonizacije, slijedeći svoje obitelji i prijatelje, a sam proces doseljavanja trajao je sve do 1960-ih godina. O ovom sloju stanovništva nema mnogo pisanih tragova izuzev onih o samoj kolonizaciji (usp. Maticka 1986; 1990) te o procesu njihove akulturacije (usp. Predojević 2018: 38-47), a ovim će se radom analizirati narativi koji govore o njima, a koje sam prikupio terenskim istraživanjima u regiji. Kazivači su bili sami kolonizirani stanovnici, njihova djeca već rođena u južnoj Baranji te starosjedilačko stanovništvo koje ih je dočekalo u njihovim novim naseljima. Prikupljeni narativi o koloniziranom stanovništvu mogu biti predmetom interesa više znanstvenih disciplina, a u ovom radu promatrat ću ih kao granične primjere između folklornih narativnih vrsta i usmenih povijesnih izvora, odnosno kao pričanja o životu ili životne priče (usp. Bošković Stu-

Ili 1988; Marković 2010; Ramšek 2015) ili kao memoarsko gradivo (usp. Turković i Nazor 2009). Riječ je o individualnim subjektivnim kazivanjima koja se odnose na jednu osobu i/ili njezinu obitelj, a koja govore o tijeku kolonizacije, organizaciji svakodnevnog života i akulturaciji koloniziranog stanovništva. Prikupljeni narativi, kao folklorni tekstovi ili sekundarni povijesni izvori, često su i jedini dokumentirani iskazi o koloniziranom stanovništvu južne Baranje te se njihovom analizom i komparacijom može steći šira slika o ovoj problematici te dodatno osvijetliti procese doseljavanja i akulturacije koloniziranih stanovnika.

Ključne riječi: agrarna reforma i kolonizacija 1945., narativi, pričanja o životu, južna Baranja, kolonizirano stanovništvo

Jakša Raguz

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Promjena etničke strukture stanovništva Baranje tijekom i nakon Domovinskog rata 1991. – 2001. godine

Ratna zbivanja 1990-tih uzrokovala su drastične promjene etničkog sastava Baranje. U periodu od 1991. do 1995. iz Baranje je izbjeglo oko 26.000 osoba, uglavnom Hrvata i Mađara. Na njihovo mjesto srpske vlasti su naselile do 10.000 osoba, uglavnom Srba iz drugih dijelova Hrvatske. Time je došlo do promjene etničkog sastava stanovništva Baranje. Srpske vlasti su 1992. i 1994. godine provele popise iz kojih je vidljiv taj proces.

Po okončanju rata, a tijekom procesa mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja 1995. – 1998. godine događa se obrnut proces – srpsko stanovništvo, naseljeno u cijelosti a domicilno dijelom, iseljava iz Baranje, a osobe izbjegle tijekom rata se vraćaju. To je izazvalo novu promjenu etničkog sastava stanovništva Baranje koja je potvrđena popisom 2001. godine.

Ključne riječi: etničke strukture, stanovništvo, Baranja, Domovinski rat, 1991.-2001.

Dragana Rajković, Jacqueline Balen

(Arheološki muzej Osijek - Arheološki muzej u Zagrebu)

Baranja - arheološki lokaliteti i nove spoznaje o naseljavanju tijekom neolitika i eneolitika

Arheološka istraživanja provedena na području Baranje tijekom posljednjih desetak godine, pridonijela su boljem razumijevanju prisutnosti arheoloških nalazišta te njihovoj vremenskoj i prostornoj atribuciji. Suvremene metode istraživanja, koje uključuju detaljne terenske preglede, zaštitna istraživanja, kao i pokretanje sustavnih iskopavanja, pridonijele su jasnijim saznanjima o vremenu prapovijesti ovoga kraja. Premda je broj lokaliteta izuzetno velik (više od stotinu), ovaj rad ima za cilj prikazati vrijeme najstarijeg naseljavanja, obilježeno prisutnošću čitavog niza neolitičkih i eneolitičkih kultura. Apsolutni datumi dobiveni na lokalitetima kao što su Kneževi Vinogradi, Jagodnjak i Beli Manastir potvrđuju dosadašnje pretpostavke kako je područje Baranje odigralo vrlo važnu ulogu u procesu neolitizacije ovoga područja. Broj lokaliteta iz razdoblja eneolitika, također je velik, a istraživanja tijekom izgradnje autoceste Beli Manastir-Osijek potvrdila su njihov izgled i kronološku pripadnost.

Cilj je ovoga rada prikazati najnovije znanstvene spoznaje o sustavu naseljavanja tijekom neolitika i eneolitika, kronologiji istraženih struktura, ali i širi kontekst prapovijesnih zajednica u kojem područje Baranje zauzima izuzetno mjesto.

Ključne riječi: neolitik, neolitizacija, eneolitik, arheološka istraživanja, kronologija

Ana Rajković

(Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

Emigracija baranjskih radnika nakon pada Mađarske komune u Kraljevinu SHS (1919.-1920.)

Prema britanskom povjesničaru Ianu Kershawu, Europu je krajem Prvog svjetskog rata zahvatio plimni val štrajkova i protesta. Ovakvo je stanje uvelike bilo uvjetovano pobjedom Oktobarske revolucije u Rusiji, koja je europskim radnicima pružila dodatni impuls u pokušajima osnivanja novih republika po uzoru na sovjetski model. U ovome su se iskazali mađarski komunisti, koji su u travnju 1919. proglasili Mađarsku Sovjetsku Republiku, koju su posebno podržali baranjski radnici. Unatoč tomu, Republika je kapitulira nakon četiri mjeseca postojanja, a vlast je preuzeo Miklós Horthy, protiv kojega su se pobunili radnici na mađarskom jugu na čelu s Pečuško-baranjskom socijalističkom strankom, što je rezultiralo njihovim progonom i velikim emigrantskim valom u susjednu Jugoslaviju, prvenstveno u Osijek, u kojem je osnovan logor u kojemu su radnici boravili do odobrenja političkog azila.

U kontekstu navedenog cilj je rada, na temelju arhivske građe i sekundarnih izvora, analizirati djelovanje Pečuško-baranjske socijalističke stranke, u smislu odupiranja Horthyjevom režimu, kao i njezinu suradnju s jugoslavenskim vlastima. Osim navedenoga u izlaganju će se također osvrnuti i na širi društveno-politički kontekst u okviru kojega su se ovi emigracijski procesi odvijali.

Ključne riječi: Baranja, Mađarska Sovjetska Republika, radnički pokret, emigracija, Pečuško-baranjska socijalistička stranka, Béla Kun

Andreja Šimičić

(Muzej Slavonije, Osijek)

Baranjski crkveni inventar sačuvan u Muzeju Slavonije

Zbirka sakralnih predmeta Muzeja Slavonije skrbi o nekoliko kipova i dijelova oltara te crkvenoga inventara čiji su izvorni smještaj

bile baranjske rimokatoličke crkve i kapele u Topolju, Podolju i Branjinom Vrh. Iz devastirane crkve sv. Petra i Pavla u Topolju (zavjetna crkva Eugena Savojskog podignuta 1722. godine) 1949. godine u Muzej su dopremljeni kip anđela (već tada polomljen u četiri dijela), oštećena oltarna slika Gospe Žalosne, metalni pozlaćeni djetelinasti križ (vjerojatno s vrha propovjedaonice) te mali kip Isusa, vjerojatno Uskrsli Krist. Tijekom 1950. godine iz crkve svete Ane u Podolju (sagrađena 1744. godine na mjestu stare crkve u spomen na Eugena Savojskog) djelatnici Muzeja prenijeli su tri kipa anđela (dijelovi oštećenoga oltara) te mali kip Uskrsloga Krista, koji su svi bili pohranjeni na tavanu crkve u Podolju. Iz porušene kapele sv. Ivana Nepomuka u Branjinom Vrh (sagrađena oko 1810. godine, porušena tijekom Drugoga svjetskog rata) potječe drveni kip svetca koji je otkupljen iz privatnog vlasništva 1987. godine. To su tek mali segmenti inventara, sačuvani od propadanja i nestajanja u napuštenim liturgijskim prostorima, ali vrijedno svjedočanstvo nekadašnje bogate opreme crkava katoličke Baranje. Povijesno-umjetnička istraživanja potaknula su konzervatorsko-restauratorske radove koji će omogućiti izlaganje umjetnina i njihovu prisutnost u pregledima hrvatske barokne sakralne umjetnosti.

Ključne riječi: barokno kiparstvo, sakralno kiparstvo, Baranja, Topolje, Podolje, Branjin Vrh, Muzej Slavonije

Tünde Šipoš Živić

(Muzej Slavonije, Osijek)

Tragovi koji nestaju u vodi – lik i djelo Julije Baranyai

Julia Baranyai (1906.-1982.) se bavila proučavanjem kulturne povijesti baranjske lesne zaravni. Predavala je mađarski jezik i književnost u zmajevačkoj gimnaziji od 1949. godine, a od 1952. i njemački. U školskim spisima potpisuje se kao Schneider Julia, ali u svojim člancima i knjigama kao Baranyai Julia. U početku je istraživala Lug – kolijevku reformacije u 16. stoljeću. Prva njezina knjižica u

kojoj obrađuje upravo ovu temu je izdana u Austriji, pod nazivom *Gyertyafény* (Plamen svijeća). Ova knjižica kasnije se razvija u njezino monumentalno djelo *Vízbevesző nyomokon* (Tragovi koji nestaju u vodi) u kojoj objavljuje svoja istraživanja vezana uz kulturnu povijest Baranje. Pored svog istraživačkog i učiteljskog djelovanja osnovala je i etnološku i povijesnu zbirku, koja je kasnije obogaćena mnoštvom eksponata. Upravo ova zbirka bila je temelj Zavičajnog Muzeja Baranyai Julia. Nitko nije prikupio toliko starina i vrijednosti o ovom zavičaju kao ona. Smatra se prvom etnologinjom Baranje, svojim istraživanjima je naznačila kako je prije nekoliko stoljeća Baranja bila pravo kulturno središte Mađarske, odakle su ponikli prvi prevoditelji Biblije još u vrijeme Matijaša Korvina ili prevoditelji Shakespeareovih djela na mađarski jezik, utemeljitelji raznih književnih žanrova u mađarskoj književnosti. Njezin rad i publikacije poznati su samo u krugu mađarske zajednice i zato je cilj mojeg izlaganja upoznati širu stručnu javnost s njezinim likom i objavljenim radovima koji su još i dan danas dostupni samo na mađarskom jeziku, a sadrže dragocjene informacije vezane uz kulturnu povijest Baranje.

Ključne riječi: Julia Baranyai, kulturna povijest, *Plamen svijeća*, *Tragovi koji nestaju u vodi*, Zavičajni muzej Baranyai Julia

Žarko Španiček

(Konzervatorski odjel u Požegi)

Mlinarske tradicije u Baranji

Izlaganje će dati povijesni pregled različitih oblika mlinarstva na području hrvatske Baranje s osobitim naglaskom na razdoblje od 18. do 20. stoljeća o kojemu je najviše sačuvanih podataka. Mlinarstvo je od srednjeg vijeka bilo iznimno važna djelatnost koja se razvijala kao jedan od priznatih obrta, ali i kao tradicijsko pučko umijeće pa je važno objasniti tu dvojnost. Od kraja 19. st. mlinarstvo se razvija u industrijsku granu što snažno utječe na sve dotad razvijene mli-

narske tradicije i vrste mlinova. Višestoljetna važnost mlinarstva u Baranji, ali i šire, u Slavoniji i drugim panonskim prostorima, temelji se na činjenici da je ono prerađivalo temeljnu poljoprivredni proizvod – žito, odnosno proizvodilo osnovnu prehrambenu namirnicu – brašno.

Dosadašnji uvidi u temu sugeriraju da je sve do pojave industrijskog mlinarstva sredinom 19. st. broj mlinova bio nedovoljan, što je pogodovalo razvoju različitih vrsta i tipova mlinova koji koriste svaku prirodno-geografsku, tehničku i gospodarsku mogućnost za gradnju mlinova. To je rezultiralo mnoštvom vrsta i tipova mlinova te raznovrsnošću mlinarskih tradicija. Položaj i uloga Baranje u tom su kontekstu specifični. Ovdje su na malom prostoru bile zastupljene sve važnije vrste povijesnih mlinova, od jednostavnih potočnih mlinova, *kašikara*, zatim suvara, velikih dunavskih i dravskih vodenica na lađama do modernih parnih mlinova s konca 19. i početka 20. stoljeća. Druga bitna okolnost koju treba proučiti jest utjecaj obližnjeg Osijeka na mlinarske tradicije Baranje, budući da je Osijek bio višestoljetno mlinarsko središte čitave Slavonije.

Ključni pojmovi: mlinovi, vodenice, mlinarstvo, tradicijsko umijeće, obrt.

Domagoj Tomas

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku)

István Bibó i međunacionalni teritorijalni sporovi u srednjoj i jugoistočnoj Europi u 20. stoljeću na primjeru Baranje

Baranja je Trianonskim ugovorom 1920. državnom granicom podijeljena između novonastalih država: Kraljevine Mađarske i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno kasnije Jugoslavije. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata ponovno je objedinjena kao administrativna cjelina u sklopu Kraljevine Mađarske, dok je nakon Drugoga svjetskog rata razgraničenjem između komunističke Jugoslavije i Ma-

đarske stanje opet vraćeno na predratno, utvrđeno Trianonskim ugovorom. Južni dio Baranje od tada je sastavni dio Hrvatske kao jugoslavenske federalne jedinice, odnosno Republike Hrvatske nakon njezina osamostaljenja.

István Bibó mađarski je politički disident, pravnik i politolog, koji se u svom znamenitom eseju „Bijeda istočnoeuropskih malih država“ iz 1946., između ostaloga, pozabavio i mogućnostima rješavanja teritorijalnih sporova u srednjoj i jugoistočnoj Europi, kao mogućega jamstva političke konsolidacije i dugoročne stabilnosti tih prostora. Nudeći vrlo konkretne mjere, uz primat etnoteritorijalnom konceptu razgraničenja, Bibó formulira svoju viziju tehnike sklapanja dobrih mirovnih ugovora.

U ovom radu cilj je utvrditi u kojoj je mjeri međunacionalno i državno razgraničenje na području Baranje usklađeno s Bibóovim idejama i pogledima, dok se dosljednost primjene etnoteritorijalnoga koncepta u slučaju Baranje u Trianonskom ugovoru pritom može izdvojiti kao osnovna hipoteza. Također, valja istaknuti i temeljno pitanje o mogućim uzrocima toga scenarija, na koje će se pokušati odgovoriti u radu.

Ključne riječi: Baranja, Trianonski ugovor, István Bibó, razgraničenje, srednja i jugoistočna Europa

Predrag M. Vajagić

(Bačka Palanka)

***Baranjski glasnik* – politički nezavisan i vanstranački list 1919-1921.**

Baranjski glasnik je bio nedeljnik u čijem zaglavlju je stajalo „politički nezavisan i vanstranački list za širenje narodnih i socijalnih ideja i negovanje poljoprivrede i industrije“. Prvi broj je izašao iz štampe u četvrtak 30. X 1919. godine. Glavni urednik bio je advokat Milan Vakanjac, da bi ga od 25. XII 1919. godine nasledio učitelj Milan Glibonjski. Izlazio je svakog četvrtka u Pečuhu na četiri stranice, na

srpskom jeziku i latiničnom pismu, a poslednji broj se pred čitaocima pojavio 14. VIII 1921. godine. Štampan je u štampariji Dunántul, a njegovo uredništvo se nalazilo u Pečuju. Uredništvo je bilo uvereno da će pomoću ovog nedeljnika moći uticati na nacionalno buđenje i političko sazrevanje srpskog i hrvatskog naroda na prostoru Baranje. U radu nameravamo da analiziramo pisanje *Baranjskog glasnika* o dešavanjima na Versajskoj mirovnoj konferenciji na kojoj se raspravljalo o sudbini Baranje. Između ostalih i sam urednik *Baranjskog glasnika* Milan Glibonjski je bio član jednog izaslanstva koje je boravilo u Parizu 1920. godine. Takođe analizirajući tekstove moguće je sagledati atmosferu koja je vladala u mesecima i danima pred konačno razrešenje pitanja razgraničenja Kraljevine SHS i Mađarske na prostoru Baranje. Za rešenje tog pitanja bila je vezana i sudbina *Baranjskog glasnika* čiji je poslednji, 87. broj iz štampe izašao pet dana pre nego što je 19. VIII 1921. godine Svetislav Rajić, veliki župan grada Pečuja i Baranje, simbolično predao ključeve varoši Đuli Gostonjiju, mađarskom vladinom komesaru.

Ključne reči: Baranja, *Baranjski glasnik*, razgraničenje, Versajska mirovna konferencija, Kraljevina SHS, Mađarska

Szabolcs Varga

(Institut za povijest pri Mađarskoj akademiji znanosti, Budimpešta)

Etničke i vjerske promjene na području Baranje pod turskom vlašću do kraja XVII. stoljeća (dolazak i razvoj Hrvata katolika)

U Baranji su za vrijeme osmanskog razdoblja promijenjeni etnički i vjerski odnosi. Zbog ratnih razaranja mnoga su sela depopulirana, a u njih su došli katolici Bošnjaci i Hrvati te pravoslavci Srbi. Nažalost, izvori su fragmentarni pa se migracije teško mogu rekonstruirati, ali je jasno da je intenzivnije katoličko naseljavanje započelo početkom 17. stoljeća. Vjerojatno su se katolici prvo pojavili u većim gradovima, tako su na primjer trajno naselili i Pečuh, zatim tijekom stoljeća

trajno su naselili i sela na području između Pečuha i Drave. Broj im se kontinuirano povećavao i u 1660-im godinama došli su iz Bosne u jednom novom većem valu. Njihov dolazak ojačao je katoličku prisutnost i imali su važnu ulogu u očuvanju kršćanskog etnika na tome području.

O pravoslavicima znamo još manje. Oni su došli uglavnom u službi Osmanskog Carstva; bavili su se vojnom službom. Prema našim saznanjima u Baranji su se pojavili rastrkano, većinom su osnovali sela na uništenim područjima županije Tolna i Šomođ. Njihova naselja i njihov točan broj najviše poznajemo iz kanonskih vizitacija nastalih početkom 18. stoljeća, no pomoću njih moguće je utvrditi gdje su na kraju osmanskog razdoblja u županiji Baranji živjeli katolici Hrvati i Bošnjaci, a gdje pravoslavci Srbi.

Ključne riječi: etničke i vjerske promjene, migracije, katoličko stanovništvo, Hrvati, Baranja, 17. stoljeće

Ferenc Végh

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Pečuhu)

Posjedi obitelji Zrinski u Baranjskoj županiji u 17. stoljeću

Poznato je da je obitelj Zrinski do kraja 17. stoljeća imala značajna imanja na hrvatskom primorju, u Slavoniji te u Međimurju koje je u to vrijeme pripadalo Ugarskoj. Istodobno, nepoznato je da su imali značajna imanja i sjeverno od Drave, posebno u Baranjskoj županiji, gdje su posjedovali najmanje 128 naselja i pustara. Po ovome oni su bili najveći zemljoposjednici u županiji ispred Draškovića, ali im je moralo plaćati porez i nekoliko slavonskih naselja južno od Drave. Porez ovih podčinjenih naselja pojedinačno je iznosio samo nekoliko forinti, ali skupa su već predstavljali značajnu sumu u prihodima, pogotovo jer su Zrinski najмили i desetinu za Katoličku crkvu. Baranjska naselja su uplaćivala svoje poreze u Čakovcu, ali su zakonom propisane radove bez nadoknade morali ispunjavati

u Legradu i ostalim krajiškim utvrdama u Međimurju. Kao međimurski vlastelini i zapovjednici tamošnjih krajiških vojnih jedinica, te pomoću svojih privatnih trupa, obitelj Zrinski mogla je jamčiti redovito ubiranje poreza od podčinjenih naselja. U predavanju pomoću određivanja trgovišta, sela i napuštenih mjesta koja su se nalazila u rukama Adama Zrinskog (1662.-1691.) i njegova ujaka Petra (1621.-1671.) pokušavamo rekonstruirati veličinu imovine obitelji iz 17. stoljeća, kao i prirodu i iznose poreza koje su ubirali s ovih područja. Osim toga, tražimo odgovor na ključno pitanje: po kojem pravu su Zrinski oporezivali pojedina naselja, i je li se njihov stvarni ili percipirani pravni zahtjev učinkovito provodio?

Ključne riječi: Baranjska županija, Zrinski, Međimurje, Slavonija, turska Ugarska, oporezivanje, rani novi vijek

Matej Vinarić i Mislav Zemljak

(Osnovna škola Đakovo i Višnjevac)

Prostorne promjene Kopačkog rita i okolnih naselja tijekom 19. stoljeća – prilog ekohistoriji i historijskoj geografiji

Habsburške kartografske izmjere koje su vršene na području Monarhije krajem 18. i tijekom 19. st. ostavile su vjerne i vrijedne kartografske prikaze prostora Monarhije. U radu se proučavaju prostorne promjene današnjeg Parka prirode „Kopački rit“ i okolnih naselja (Kopačevo, Vardarac, Bilje, Lug, Kozjak, Tikveš) kroz 19. st. Tri kartografska prikaza navedenog područja komparirana su s opisima istih područja koja su nastajala u vremenu nastanka kartografskih prikaza i/ili prije nastanka. Prostor, kao jedan od faktora povijesnog razvoja u tehnološkom, kulturološkom i drugom smislu, glavni je predmet proučavanja ovoga rada. Prostorne promjene rezultat su općeg društvenog napretka, ali i demografskih promjena koje se javljaju u dugom 19. st. Prostorna distribucija stanovništva u već spomenutim naseljima, promatra se kroz broj stambenih objekata ucrtanih na kartama te se us-

poređuje s rezultatima popisa stanovništva iz tog vremena. Prostorne promjene uočavaju se i na promjenama namjene pojedinih zemljišta, koja su iz močvarnih prenamijenjena u poljoprivredna područja, što je vidljivo iz kartografskih prikaza. Interdisciplinarni pristup proučavanja navedenog predmeta doprinosi razvoju ekohistorije i historijske geografije kao disciplina historijske znanosti.

Ključne riječi: Baranja, prostor, ekohistorija, promjene, Kopački rit, kartografski prikazi

Anđelko Vlašić

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku)

Vojne prometnice u Baranji tijekom osmanske vlasti i njihov utjecaj na stanovništvo i okoliš

Osmanska vlast u Baranji od 1526. do 1680-ih godina najveći je logistički fokus stavljala na kontrolu i sigurnost kopnenog puta uz Dunav i na plovni put Dunavom, budući da su ta dva prometna puta bila od presudne važnosti za transport ljudstva i materijala u okviru strateškog prodora Osmanskog Carstva u srednju Europu. Održavanje prometnica iziskivalo je golema materijalna sredstva, a ponajviše drvenu građu iz okolnih šuma, od koje se izgrađivalo utvrđenja i mostove uzduž prometnica. Normalnu prometnu komunikaciju ugrožavalo je razbojništvo, upadi habsburških odreda iz utvrda u središnjoj Ugarskoj, te rasprostranjeno močvarno tlo, na čije je širenje utjecalo frekventno izlivanje rijeke u proljeće i jesen. Utjecaj osmanskog vojnog prometa na baranjsko stanovništvo i okoliš bio je vrlo velik, budući da je vojska za potrebe čestih vojnih pohoda koristila naselja u blizini prometnica za potrebe smještaja, prehrane i radne snage. Cilj rada je na temelju objavljene i neobjavljene osmanske arhivske građe i relevantne literature utvrditi na koje je načine i u kojoj mjeri osmanski vojni promet utjecao na baranjsko stanovništvo i okoliš.

Ključne riječi: Baranja, Osmansko Carstvo, vojne prometnice, 16. i 17. stoljeće, Drava, Dunav

Danijel Vojak

(Institut društvenih znanosti Ivo Pilar Zagreb)

Povijest Roma u Baranji do Drugog svjetskog rata

Romsko stanovništvo naselilo se na hrvatskim područjima najkasnije u drugoj polovini XIV. st. u sklopu njihovih migracijskih valova s europskog jugoistoka. Prema dostupnim povijesnim izvorima ono je u početku naseljavalo urbana područja Dalmacije, poput Dubrovnika, te sjeverozapadnih hrvatskih područja sa središtem u Zagrebu. Iz navedenih urbanih središta vjerojatno se odvijalo daljnje naseljavanje Roma na ostala hrvatska područja, uključujući i Baranju. Nakon mira u Sremskim Karlovcima 1699. i povlačenja Osmanlija sa područja Slavonije, Srijema i Baranje, to je područje bilo ubrzo naseljeno i romskim stanovništvom. Takvo naseljavanje dogodilo se u kontekstu gospodarsko-demografske politike središnjih državnih (monarhijskih) vlasti u Beču, koje su od sredine XVIII. st. do kraja istog stoljeća provodile i prosvijećenu politiku regulacije položaja Roma na baranjskom području. U sklopu tih reformi nastojala se provoditi represivna asimilacijska politika nad Romima, unutar koje su se provodile odredbe poput prisilne sedentarizacije, zabrane korištenja imena Roma i njihovog preimenovanja u „Novoslobodnjaci“ te zabrane obavljanja tradicionalnih zanimanja (trgovina, zabavljanje, prosjačenje i sl.), oduzimanje djece iz romskih obitelji, itd. Ovakve reforme provodile su se i na baranjskom području, gdje su bile nedovoljno uspješne, kao i u većini drugih područja Habsburške monarhije, u represivnoj regulaciji položaja Roma. No, državne i lokalne vlasti nastavile su i u sljedećim razdobljima do početka Drugog svjetskog rata s vođenjem slične represivno-asimilacijske politike prema Romima, što je dovelo i do njihove pojačane sedentarizacije. Izlaganje se temelji na većinom nedovoljno poznatim (neobjavljenim) povijesnim izvorima te na analizi relevantne literature.

Ključne riječi: Romi, Baranja, anticiganizam, progon, asimilacija

Milan Vrbanus

(Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

Beljsko vlastelinstvo 1766. godine – društveno-ekonomska analiza

Autor nastoji analizom popisa beljskog vlastelinstva iz 1766. prikazati društveno-ekonomske prilike na posjedu. S obzirom da se vlastelinstvo prostiralo na području današnje hrvatske i mađarske Baranje, obradom je obuhvaćen cijeli posjed. Pri tome, primjenom kvantitativnih metoda, prikazuje strukturu kućanstava na posjedu prema vjerskoj i narodnosnoj pripadnosti, ali i zanimanju njihovih nositelja, veličini seljačkog gospodarstva, brojnosti odraslih muškaraca itd.

Budući da je glavna gospodarska grana u vrijeme nastanka popisa bila poljoprivreda, autor nastoji, primjenom kvantitativnih metoda, prikazati strukturu pojedinih vrsta stoke i veličinu obrađenih zemljišnih površina (oranice, livade i vinogradi) na seljačkim gospodarstvima. Pri tome, polazeći od trenutno uvriježene spoznaje o načinu obrade zemljišnih površina, nastoji primjenom kvantitativnih metoda utvrditi utjecaj pojedinim čimbenika (brojnost odraslih muškaraca i vučne stoke) na veličinu seljačkih kultiviranih obradivih površina, ali i utjecaj veličine livada na brojnost stočnog fonda. Također, analizira opterećenost stanovništva financijskim i radnim obavezama. Pri tome nastoji, primjenom kvantitativnih metoda, utvrditi opterećenost svakog kućanstva financijskim podavanjima i radnim obavezama te mogućnost njihovog izvršavanja. Na temelju svih dobivenih rezultata na kraju nastoji prikazati standard svakog pojedinog kućanstva te utvrditi imovinsko stanje cjelokupnog stanovništva na posjedu.

Ključne riječi: Beljsko vlastelinstvo, stanovništvo, sesija, obradive površine, stočni fond, financijske obveze

Igor Vukmanić

(Arheološki muzej Osijek)

Povijesne mape kao izvor o rimskim lokalitetima u Baranji

U različitim je baštinskim ustanovama, kako u Republici Hrvatskoj tako i u inozemstvu, pohranjeno više povijesnih zemljovida, nacрта ili crteža na kojima su označeni lokaliteti iz rimskoga doba. I dok su neki od takvih dokumenata objavljeni i u djelima važnim za prostor koji danas obuhvaća onaj dio Baranje koji se nalazi na tlu hrvatskoga Podunavlja, drugi su posve nepoznati zainteresiranoj znanstvenoj, stručnoj ili drugoj javnosti. Naime, u toj se vrsti građe u mjestima u spomenutom kraju, između 2. i 19. st., više ili manje točno ponekad mogu pronaći označeni ostatci rimskih fortifikacija (kasteli, utvrde) te infrastrukturnih objekata (prometnica, most preko rijeke Drave). Riječ je o lokacijama koje su nekoć bile uz ili nedaleko od Dunava, odnosno krajnjega pograničnog pojasa (limes) Rimskoga Carstva, u tadašnjoj (rimskoj) provinciji Panoniji. Ovim radom propituje se jesu li i u kojoj mjeri podatci iz navedenih mapa vjerodostojni, precizni, odnosno očuvani do suvremenoga doba.

Ključne riječi: Republika Hrvatska, Baranja, povijesni nacrti, Rimsko Carstvo, limes

Andrej Žmegač

(Institut za povijest umjetnosti, Zagreb)

Biljski dvorac, Eugen Savojski i lovstvo

Biljski dvorac dao je izgraditi Eugen Savojski na svome baranjskom posjedu navodno 1707.-1712. Dvorac se nalazi u blizini Kopačevskog rita, močvarnog i šumskog područja bogatog životinjskim svijetom, danas parkom prirode. Već sama blizina takvog raskošnog ekosustava davala je poticaja shvaćanju da je dvorac bio podignut s namjerom da bude korišten za lovne aktivnosti. Tako se može reći da je tradicional-

no i sve do danas opisivane kao lovački dvorac, i to u cijelom spektru tumačenja, od letaka i web-stranica do znanstvene literature.

U izlaganju će se analizirati aspekti takvog povijesnog korištenja dvorca, i to na temelju (oskudnih) pisanih podataka, a potom i uz pomoć čitanja koncepcije same građevine. Ona je, kao što je poznato, pretežno prizemna zgrada zatvorene koncepcije, okružena primjerenom bastionskom utvrdom. O izvornom izgledu dragocjene podatke daju neki slikovni dokumenti iz 18. stoljeća, posebice u odnosu na pojedinosti spomenute utvrde. U argumentaciji o mogućoj lovnoj namjeni dvorca valjani kontekst će dati razumijevanje lova u doba baroka kao društvenog događaja, a onda i navođenje odgovarajućih slučajeva drugih Eugenovih dvoraca, primjerice nekih u Austriji i Mađarskoj.

Ključne riječi: Bilje, Eugen Savojski, dvorac, lov, barok, Austrija

Dinko Župan

(Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

Učitelji u školama južne Baranje od sredine 18. do sredine 19. stoljeća

Školstvo kao odgojno-obrazovni sustav izgrađuje se tijekom 18. i 19. stoljeća. Proces razvoja školstva od protomodernizacije do njegove modernizacije u drugoj polovici 19. stoljeća može se dobro sagledati na primjeru školstva u Baranji. U izlaganju ću se usmjeriti na analizu položaja učitelja i učiteljica u školama južne Baranje od sredine 18. do sredine 19. stoljeća. Kroz analizu njihovog socijalnog i društvenog položaja pokušat ću pokazati kako su protomodernizacijski i modernizacijski procesi utjecali na izgradnju njihovog društvenog statusa. Kao glavni izvor koristit ću Kanonske vizitacije za područje južne Baranje u 18. i 19. stoljeću.

Ključne riječi: učitelji, školstvo, modernizacija, položaj učitelja, južna Baranja, 18. i 19. stoljeće

Bilješke

Izdavač:
Hrvatski institut za povijest, Zagreb
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Ante Starčevića 8, 35000 Slavonski Brod

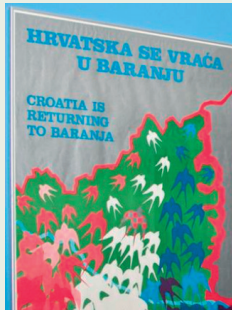
<http://hipsb.hr/>

Priredili:
Dinko Župan
i Stanko Andrić

Grafička priprema i tisak:
Krešendo, Osijek

Naklada: 100

Slavonski Brod, rujan 2020.

BARANYA VÁRMEGYE TRIANON UTÁN: HZ ÉVVEL

SZERKESZTETEK:
DR. MATOLÁR KÁROLY
ÉS
ZSADÁNFI ÖSZKÁR

1919 1929

Baranyai sokácok.
Schokaiak aus Baranya.
Czajkowskij Mihail
Egy orosz katon
felvezet, a sz
amelyen a sz

